

Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової

КОВБАСЮК Андрій Михайлович

УДК 784.92

**УКРАЇНСЬКИЙ ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР У ПРОФЕСІЙНОМУ
ФОРМУВАННІ ВОКАЛІСТА
(на прикладі Львівської вокальної школи другої половини ХХ –
початку ХХІ століття)**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис
Роботу виконано на кафедрі історії музики Львівської національної музичній академії ім. М. В. Лисенка Міністерства культури України

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Кияновська Любов Олександрівна,
Львівська національна музична академія
ім. М. В. Лисенка,
завідувач кафедри історії музики
(м. Львів)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Терещенко Алла Костянтинівна
Київський національний університет театру, кіно і
телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого
кафедра музичного виховання
(м. Київ)

кандидат мистецтвознавства, доцент
Грібінєнко Юлія Олександрівна,
Одеська національна музична академія
ім. А.В. Нежданової, кафедра історії музики
та музичної етнографії

Захист відбудеться «23» травня 2017 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.857.01 в Одеській національній музичній академії імені А.В. Нежданової за адресою: 65023, м. Одеса, вул. Новосельського, 63.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової за адресою: 65023, м. Одеса, вул. Новосельського, 63.

Автореферат розіслано « » квітня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, доцент

А. Д. Черноіваненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відомо, що Україна володіє багатющою пісенною спадщиною, яка відображає «ментальний код» нації, породжена багатовіковою звичаєвою традицією та знайшла втілення в професійній музичній культурі як у продуктивній (композиторській, у жанрах обробки), так і репродуктивній, виконавській формі.

Сягаючи до історичних етапів професійного та аматорського, хорового та камерно-вокального виконавства, відзначаємо такі основні суспільно-культурні функції народної пісні: вона слугувала засобом національної самоідентифікації; зберігала історичну пам'ять та обрядово-звичаєву спадкоємність; протидіяла асиміляції культурним впливам тих держав, у складі яких знаходились українські території; репрезентувала духовний доробок на той час бездержавної нації у світовому культурному просторі. І в глобалізованому інформаційному континуумі сьогодення пісенний фольклор не втратив актуальності: адже він містить в собі потужний креативний потенціал, інспіруючи сучасних митців до яскравих оригінальних художніх відкриттів, які природно поєднують давню духовну спадщину нації з сучасним композиторським технічним арсеналом.

Діячі української музичної культури, серед яких слід назвати М. Лисенка, М. Вербицького, О. Нижанківського, Д. Січинського, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, Л. Ревуцького, В. Барвінського, Ф. Колессу, основою становлення професійного музиканта визнавали народнопісенну творчість, в якій через питому інтонацію та фонетичну виразність мови відображаються засади національної психології та світосприймання. Ця ідея підтверджується теоретичними дослідженнями в галузі фольклористики, М. Лисенка, П. Сокальського, К. Квітки, Ф. Колесси та багатьох інших, які вивчали пісенний фольклор як доволі розгалужену систему, що має спільну, питому для всіх основу, а водночас – величезне розмаїття регіональних варіантів.

Проте у всьому численному і розмаїтому спектрі досліджень, присвячених різним аспектам формування професійного компендіуму вокаліста, все ж дотепер не висвітлена роль національного пісенного фольклору як конституюючого фактора фахової компетентності співака. Народна пісня та її мистецькі обробки у репертуарі як початкуючих вокалістів, так і зрілих артистів, сприймаються як само собою зрозумілий сегмент художніх зацікавлень і в аналізі життєтворчості видатних українських оперних митців або згадуються в зв'язку з їх суспільно-патріотичною поставою (як у випадку Соломії Крушельницької чи Олександра Мишуги), або подаються в загальному репертуарному переліку – теж здебільшого як свідoctво національної ідентичності. Проте насправді вплив народної пісні на формування як самих вокальних навичок, так і світогляду співака є набагато глибшим, тривкішим і більш значущим, аніж видається на перший погляд. Таким чином, оскільки дана тема поки що не стала об'єктом окремого дослідження, видається доречним розкрити її на конкретному прикладі. Логічно зосередитись на галицькому регіоні, оскільки у порівнянні із східними регіонами тут дещо

сприятливіше для розвитку української культури складались історико-суспільні обставини, більш інтенсивно запроваджувались різні форми дослідження і популяризації українського фольклору. Звернення до даної теми інспіровано відсутністю ґрунтового і концептуального наукового дослідження, яке було б присвячене пісенно-фольклорній складовій у Львівській вокальній школі другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відображає напрямки наукових досліджень кафедри історії музики Львівської музичної академії ім. М.В.Лисенка, охоплює проблеми, пов'язані з виникненням та розвитком Львівської вокальної школи в контексті мистецтва співу в Галичині загалом і відповідає темі «Музично-виконавське мистецтво: теорія, історія, практика» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності Львівської національної музичної академії ім. М.В.Лисенка на 2013 – 2018 рр.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівської національної музичної академії ім. М.В.Лисенка (протокол № 3 від 26.01.2015 р.).

Мета дослідження. Актуальність проблематики визначає її мету – вивчення впливу українського пісенного фольклору на розвиток Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Зазначена мета обумовила основні **завдання дослідження:**

- висвітлити ментальні основи української співучості;
- розглянути фонетику мовлення як передумову розвитку вокального апарату співака;
- проаналізувати властивості українського пісенного фольклору та визначити їх вплив на розвиток вокальних навичок;
- здійснити історичний дискурс української народної пісні у львівській культурі ХІХ – першої половини ХХ ст.;
- висвітлити жанрово-тематичний спектр української пісні в музичних традиціях Галичини;
- висвітлити активну взаємодію представників інших українських вокальних шкіл та вихованців російських консерваторій з львівськими співаками – виконавцями і педагогами – в інтерпретації народних пісень;
- визначити особливості інтерпретації українського пісенного фольклору представниками Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.;
- обґрунтувати конститутивну роль народнопісенного репертуару на початковому етапі становлення майбутнього оперного вокаліста.

Об'єкт дослідження: засади професійного формування оперних співаків у Львівській вокальній школі другої половини ХХ – поч. ХХІ ст.

Предмет дослідження: українська народнопісенна складова у Львівській вокальній школі другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Методологічну основу дослідження становлять: аналітичний метод музикознавчої та вокально-методичної спадщини; дидактичний метод у дослідженні функціонального призначення народнопісенного фольклору.

Типологічний метод застосовувався у класифікації основних образно-тематичних жанрів народнопісенного фольклору, а також способів їх виконання. Застосування джерелознавчого методу дослідження дозволило залучити архівні матеріали і цілісно охопити творчу діяльність представників Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початок ХХІ ст. У дисертаційній роботі використано методи індукції та дедукції, аналізу і синтезу, обґрунтування, порівняння та аналогії.

Теоретична база дослідження. У вивченні філософсько-естетичних та історико-теоретичних аспектів проблеми використані теоретичні положення про національну специфіку та самобутність розвитку української фольклорної культури, концепції історизму музично-фольклорного процесу і традицій пісенної культури, генетичну спадкоємність музично-фольклорних традицій досліджень О. Бенч-Шокало, О. Воропая, С. Грици, Я. Гарасима, М. Грінченка, О. Дея, А. Іваницького, З. Лиська, І. Ляшенка, М. Хая та ін. В дослідженні національної ментальності основними були праці Г. Джулай, М. Костомарова, С. Кримського, О. Кульчицького, І. Старовойта, Є. Причепій, В. Храмова, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського.

Залучено праці, присвячені зв'язкам фольклорної творчості з професійною, її особливості в різних регіонах України (праці Ю. Булки, Л. Кияновської, С. Павлишин, О. Правдюка, Г. Нудьги), зокрема Галичини, (О. Граб, М. Загайкевич, Н. Костюк, Н. Кушлик, М. Новосад, Н. Майчик М. Черепаніна).

Історичні аспекти розвитку вокального мистецтва та вокального виконавства досліджували Т. Булат, І. Колодуб, Л. Корній; розвиток української вокальної педагогіки – В. Антонюк, Б. Гнидь, К. Маслій, Л. Прохорова; психологічні засади вироблення умінь та навичок - Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн; психологічні аспекти вокального процесу – В. Єрмолаєв, Б. Теплов; фізіологічні основи постановки голосу – М. Микиша, Р. Юссон; орфоепічні норми звуковидобування – О. Знаменська, О. Микиша, Б. Базиликут. Теоретичні основи методики викладання вокалу узагальнені в працях Д. Аспелунда, О. Бандрівської, В. Вотріної, І. Вілінської, Б. Гмирі, П. Голубєва, Д. Євтушенка, О. Мишуги, О. Микиші, О. Стахевич, Ю. Юцевича.

Наукова новизна. Дисертація є першою спробою концептуального дослідження формування національної пісенно-фольклорної складової професійних традицій Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

У результаті наукового аналізу отримано такі узагальнення і положення, які виносяться на захист:

- обґрунтовано та узагальнено фольклористичні, системно-історичні, музикознавчі та вокально-методичні аспекти у науковому осмисленні розвитку народної пісні як мистецького надбання багатьох поколінь;

- проаналізовано властивості українського пісенного фольклору та визначено їх вплив на розвиток вокальних навичок оперних співаків;

- визначено особливості інтерпретації українського пісенного фольклору оперними співаками – представниками Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

- у цьому контексті здійснено розгляд народних пісень як важливої складової концертного репертуару провідних львівських оперних співаків;

- сформульоване поняття «народнопісенне амплуа», що включає в себе вибір співаком тих тематичних груп та жанрів українського пісенного фольклору, які найближчі творчій особистості артиста.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Матеріали роботи можуть бути використані у вокальній педагогіці та в історії вокального мистецтва, в курсі історії української музики, при підготовці лекційних матеріалів чи анотацій до концертних програм та репертуарних збірників.

Особистий внесок здобувача: вперше впроваджено в науковий обіг ряд концертних рецензій та відгуків, оприлюднено інтерв'ю, дані відомими співаками дисертантові, систематизовано матеріали творчої та педагогічної діяльності співаків, складено списки українських народних пісень в репертуарі провідних львівських співаків другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у ряді статей, опублікованих у фахових українських та зарубіжних виданнях, тезах доповідей, а також викладені на наукових конференціях: Наукова конференція з проблем вокального мистецтва «Діалог: історія і сучасність» (Львів, 12 лютого 2007 р.); III Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих науковців «Слов'янське музичне мистецтво у контексті європейської культури» (Вінниця, 7-9 грудня 2009 р.); Міжнародна наукова конференція «Януш Корчак і тегогіам» (Львів, 17-18 січня 2013 р.); V Всеукраїнська науково-практична конференція «Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти» (Луганськ, 19-20 березня 2013 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Хорове мистецтво України та його подвижники» (Дрогобич, 25-26 жовтня 2013 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Хорове мистецтво України та його подвижники» (Дрогобич, 23-24 жовтня 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 7 статтях, з них 5 у фахових виданнях, затверджених МОН України та одна – у періодичному науковому виданні іноземної держави.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (244 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації 214 сторінок, з них основного тексту 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, охарактеризовано теоретичну основу й методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і форми апробації отриманих результатів.

Розділ 1 – «Естетико-психологічні засади пісенного фольклору в контексті професійного становлення особистості співака» – містить три підрозділи.

Підрозділ 1.1. *«Суспільно-культурні функції пісенного фольклору в історичній перспективі»* присвячений розгляду кола питань, пов'язаних із значенням українського пісенного фольклору як органічної складової духовної спадщини народу, а також його репрезентації у контексті європейської культури. Якщо простежити виникнення, розвиток та взаємодію музичної творчості української фольклорної традиції з професійним пластом національного мистецтва, то як сам фольклор, так і його професійні інтерпретації – продуктивні (творчі) та репродуктивні (виконавські) постають як цілісне явище, яке займає вельми істотний сегмент духовного космосу нації. Первинний (усний, колективний, спонтанний) та вторинний (професійний, писемний, індивідуальний) рівні буття фольклору в соціумі віддзеркалюють в художній формі як універсальні категорії – суспільно-історичний розвиток, етнічну специфіку та менталітет народу, так і більш конкретні характеристики національного духовного світогляду – характерні виражальні засоби кожного з видів мистецтва, природу музичної інтонації, інструментарій, систему жанрів, індивідуальні виконавські стилі тощо.

В підрозділі стисло оглядаються основні фольклористичні та етномузикознавчі концепції видатних вчених минулого і сьогодення, присвячені українській народній музиці в різних аспектах. Особлива увага звертається на дефініції народної пісні українських композиторів, вчених, фольклористів, етнографів, на останні дослідження в царині фольклористики та музичної регіоналістики. Узагальнюючи їх висновки, вказується, що українська пісня протягом століть мала не лише художнє, а й просвітницьке, патріотичне, суспільно-об'єднуюче значення, стала однією з підвалин національної самоідентифікації народу. Природно, що феномен української пісні досліджувався вітчизняними та зарубіжними (головно слов'янськими) літераторами, вченими, композиторами як з боку докладного вивчення її художньо-виразової системи: мелодики, ритміки, фактури, поетики, форми тощо, так і у визначенні провідних тем та образів, а також з'ясування її виняткової ролі в збереженні історичної пам'яті, обрядів та звичаїв народу. Дослідники фіксують розмаїті культурно-суспільні функції народної пісні як в історичному минулому, так і в сучасності: естетичні, розважальні, соціально-комунікативні, репрезентативні тощо.

В підрозділі 1.2. *«Ментальні основи української співучості як підґрунтя розвитку національного професійного вокального мистецтва»* аналізуються дослідження національної ментальності в українській гуманістичній думці. Враховуючи загальні філософсько-естетичні предиспозиції, розглянуто спів не тільки як суто мистецький феномен, але як одну із сутнісних прикмет української ментальності. Відтак спеціальну увагу приділено висвітленню ролі і природи співу в музичній традиції. Доведено, що природжена музикальність, потреба виражати свої емоційні реакції, сприйняття довколишнього світу через спів, здебільшого колективний, спів у хорі або сольний, пов'язаний з щоденною працею, з найважливішими життєвими подіями, календарно-

обрядовими ритуалами, глибоко вкоренилися в українському суспільстві від найдавніших часів до сучасності. Особливої об'єднуючої ролі народні пісні набувають в період бездержавності. Феномен кобзарства, що вирізняє українську фольклорну традицію в європейському просторі, був породжений історичними подіями, в умовах яких українці, як бездержавна нація, не мали іншого виходу, як використати для збереження своєї національної ідентичності й історичної пам'яті всі наявні можливості. Зважаючи на природну музикальність, яку трактуємо як одну із сутнісних ментальних рис, тісно споріднених з кордоцентризмом, спів використовувався як потужний дієвий засіб об'єднання свідомих особистостей. Тільки завдяки цьому українцям вдалося зберегтися як нації і не загубити своєї культури.

Основу української вокальної школи становить поєднання питомих для європейського мистецького ареалу принципів постановки голосу та звуковидобування – з обрядово-звичаєвою традицією виконання фольклору та церковним співом, що заклав основи музичного професіоналізму і сприяв утворенню своєрідної української співочої школи.

У пісенно-фольклорних традиціях закладено тісний зв'язок слова і співу, які сполучені невід'ємністю смислового інтонування. Основним аспектом комплексного підходу є опора на своєрідність фонетики мови, генетичний взаємозв'язок між мовною та музично-мовною інтонацією. Сама фонетична виразність української мови значною мірою допомагає виявити художню самобутність національної професійної вокальної музики, як у синтетичних формах музичного театру, у масштабах хорового звучання, так і в камерно-інструментальній сфері, відтак сприяє становленню індивідуальних виконавських стилів співаків. Це спостереження стосується як камерних, так і оперних виконавців.

Підрозділ 1.3. *«Роль пісенного фольклору у формуванні художнього світогляду і професійних вокальних навичок співака»* розглядає питомі риси української народної пісні, які виявляються вельми доцільними у формуванні вокальних навичок професійного співака. Зауважено, що народна пісня дуже легко сприймається і повторюється на слух. Такі характеристики музично-виразових засобів як гнучка мелодика широкого дихання, що природно співпадає з поетичною фразою, заокругленість закінчень, регулярна метрична пульсація з яскравими ритмічними акцентами, перевага куплетної та куплетно-варіаційної форм, а в поетичному тексті переважання дієслівних рим, сприяють тому, що українська народна пісня здебільшого зручно кладеться на голос. Секрет зручності фольклорних мелодій для постановки голосу, можливо, криється у тому, що вони пройшли історичний шлях природного професійного відбору: виконувані багатьма поколіннями співаків усної традиції, вони залишили в собі саме ті вокальні звороти, які є природними для голосового апарату співака. Адже при усній передачі слово виступає в органічному поєднанні з інтонацією, жестом, мімікою, мелодією. Цю єдність важко передати на письмі без певних втрат, що стосується насамперед нюансів емоційного вираження.

Принципи художньої інтерпретації народнопісенного матеріалу формуються згідно критеріям музичної творчості й виконавства, вироблених професійною музичною культурою. Виконавський профіль, вокально-технічні можливості голосового апарату виконавця обумовлюють підбір народнопісенного матеріалу, специфічні методи та засоби інтерпретації, які дозволяють зберегти і розкрити семантику фольклорного твору. Співак інтерпретує твір (народнопісенні зразки, зокрема) в залежності від власного музично-виконавського стилю та архетипу виконавського мислення особистості. Тракткування вокального твору завжди містить у собі виразний відбиток особистої психограми виконавця. У випадку оперних співаків цей процес набуває більшої інтенсивності, оскільки мультиплікується експресією вокалу.

З іншого боку, для становлення художнього світогляду співака народна пісня теж виявляється багатим матеріалом, оскільки апелює не лише до естетичних почуттів виконавця завдяки вищезгаданим характерним рисам музично-поетичної виразності, але й сягає до його «генетичної пам'яті», до тих первинних архетипів і психоемоційних кодів, які актуалізуються в процесі інтерпретації фольклорних артефактів. Народнопісенний фольклор є ментально близьким співакові і сприяє формуванню світогляду і становленню творчої особистості співака. Спираючись на освоєння духовно близького, природного народнопісенного репертуару, оперним і камерним співакам згодом буває набагато легше інтегруватись у світовий образно-інтонаційний простір, технічно опанувати і змістовно співпережити весь компендіум європейської оперної і камерної музики. Тож виконання пісенного фольклору сприяє як розвитку вокальної техніки, так і художньо-естетичних пріоритетів, формує національно-етичні засади його світогляду.

Розділ 2 – «Роль українського пісенного фольклору в традиціях Львівської вокальної школи» – містить два підрозділи.

В підрозділі 2.1. *«Історичний дискурс української народної пісні у львівській музичній культурі ХІХ – першої половини ХХ ст.»* виявлено поширення пісенного фольклору в хоровому та сольному виконавстві Галичини і Львова, що впродовж віків відзначалось різновекторністю мистецьких інтересів. Попри всі відмінності в розвитку різних регіонів України друга половина ХІХ століття всюди позначена опануванням і переосмисленням «інтонаційних кодів» української народної пісні у професійній музичній культурі. Для мистецтва Галичини даний історичний етап культурного життя характеризується кількома істотними процесами: формуванням численних аматорських музичних (хорових) товариств, прагненням до професіоналізації та інституціоналізації музичного життя, заснуванням українських музичних навчальних закладів, активною концертно-виконавською діяльністю, започаткуванням власного ното- і книговидавництва, активізацією фольклористичних досліджень. Всі згадані процеси супроводжувались постійною орієнтацією на народну пісню, яка опинилась у фокусі національно-культурних інтересів українців краю.

У Львові, як центрі національного відродження Галичини, почали організовуватись осередки, що згуртовували громадян, утверджуючи в міському побуті рідну мову, народну пісню та звичаї. Історія Львова тісно пов'язана з життям і творчістю видатних композиторів, музикантів, співаків та діяльністю театрів, освітніх закладів, мистецьких товариств. Саме хорové товариства були переважаючими у музичному житті Львова та Галичини, бо за їхнім прикладом і формою організації наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. будуть виникати численні дочірні товариства в різних містах Галичини (яскравий приклад – виникнення розгалуженої сітки «Боянів»).

Давні традиції має музично-театральна культура Львова. Український фольклор був невід'ємною складовою побутово-реалістичного і романтичного театру, доповнював драматичну дію, чіткіше окреслював психологічні портрети героїв. Представниками культурно-мистецьких товариств та музично-театральних осередків Львова народна пісня сприймалася як носій національної самобутності, історичної пам'яті. Тому як в аматорських, так і в професійних музичних та музично-театральних інституціях виконання народної пісні плекалось на рівні з поширенням шедеврів національної та європейської професійної культури.

В українському професійному мистецтві в більшій мірі, ніж в багатьох інших європейських культурах, зберігся і надалі всебічно розвивається зв'язок з фольклорними традиціями. У вокальній музиці великого поширення набув жанр хорової та сольної обробки народних пісень, до якого сягали практично всі провідні українські галицькі композитори ХІХ – ХХ ст. – від М. Вербицького до М. Скорика, демонструючи значну стильову і тематичну розмаїтість. Пісенний фольклор служив і надалі служить мелодичною основою для вокальних, інструментальних творів, оркестрових композицій, що свідчить про їх естетично-художній потенціал.

Український пісенний фольклор мав великий вплив на становлення музичної освіти українців Галичини. В краї, починаючи з другої половини ХІХ ст. розгорталось заснування численних осередків музичної освіти, головно при аматорських хорах під керуванням відомих композиторів-диригентів М. Вербицького, І. Лаврівського, А. Вахнянина, О. Нижанківського, Ф. Колесси. Найвідомішими виданнями музично-освітнього спрямування стали посібники: «Шкільний співаник» (1925), «Співаймо» (1926) та «Збірка народних пісень» (1927) Ф. Колесси.

Отже, різні форми професійного прочитання фольклорних артефактів притаманні художньо-сценічному, сольному і хоровому виконавству, втілились у композиторській стилістиці та в музично-освітній діяльності.

У підрозділі 2.2. «Український пісенний фольклор у творчості провідних оперних співаків другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.» визначено місце української народної пісні у виконавській діяльності вокалістів, зокрема представників львівської вокальної школи. Оскільки, як вже наголошувалось, львівське суспільство було багатоетнічним, а відповідно, і багатокультурним, то й особливістю вокальної школи було природне поєднання різних національних культур, що представляли найчисленніші громади міста і краю:

українську, польську, єврейську. Кожна з національних громад плекала свою духовну традицію, а водночас переймала спільні для усього європейського простору принципи організації концертного, театрального життя та професійної освіти. З 1875 р. у консерваторії Галицького музичного товариства у Львові починає працювати учень Франческо Ламперті, професор Валерій Висоцький – фундатор однієї з провідних тогочасних вокальних шкіл не лише Австрійської імперії, але й усієї Європи. Частка українських співаків в його класі була вельми значною: професійно навчаючись у нього вокалу на ширшому європейському репертуарі, його вихованці (С. Крушельницька, О. Мишуга, М. Менцинський та ін.) переносили засвоєний в класі професора звуковий ідеал на виконання народної пісні.

В інших великих центрах України так само утверджувалась професійна італійська вокальна школа: в Києві – завдяки учневі Франческо Ламперті, Камілло Еверарді та його послідовників; в Одесі – завдяки Юлії Рейдер, що сполучала італійську і російську школи співу; в Харкові першим професійним педагогом співу на зламі ХІХ – ХХ ст. був італієць Федеріко Бугамеллі. Враховуючи фонетичну близькість української та італійської мови, численні аналогії у пісенному фольклорі та манері співу, робимо висновок, що італійська школа співу природно відповідала потребам інтерпретації українських народних пісень, які включали у свій репертуар оперні співаки, виховані у названих центрах.

Народна пісня посідала вагоме місце у творчості багатьох видатних співаків кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, представників як Західної так і Східної України. Серед них – С. Крушельницька, М. Менцинський, О. Мишуга, Б. Гмиря, О. Петрусенко, І. Козловський, Б. Руденко, М. Огренич та ін. У їх творчому доробку українська народна пісня була незмінною і дуже суттєвою складовою, у її виконанні вони досягали найвищого рівня синтезу питоми національного первня, закладеного в ментальному коді пісенного фольклору, – і досконалої вокальної техніки *bel canto*.

Розділ 3 – «Українська народна пісня в творчій і педагогічній діяльності провідних львівських співаків другої половини ХХ – початку ХХІ ст.» – містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1. *«Компаративний аналіз інтерпретацій українського пісенного фольклору представниками Львівської вокальної школи»* визначено та проаналізовано народнопісенну складову творчо-виконавського репертуару провідних співаків другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що пов'язані з оперною та камерною сценою Львова. Водночас деякі з них проявили себе як педагоги, фольклористи, композитори-автори обробок, керівники фольклорних ансамблів тощо.

Для здійснення компаративного аналізу інтерпретації народнопісенного фольклору представниками Львівської вокальної школи кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. проаналізовано їх музично-виконавський стиль та архетип виконавського мислення. Оскільки розглянути інтерпретацію українських народних пісень всіма львівськими оперними артистами згаданого періоду в рамках дисертації не уявляється можливим, увага зосереджується на творчій

діяльності тих виконавців, які виділяються чи то найяскравішими прочитаннями фольклорних артефактів, чи багатогранністю творчих форм поширення і опрацювання народної пісні. Насамперед слід представити загальну панораму львівських оперних співаків – виконавців українських народних пісень та визначити періодизацію їх діяльності.

До першого покоління оперних співаків відносимо тих, чий розквіт виконавської творчості припав на 40-70-і рр. ХХ ст. Післявоєнна генерація оперних артистів у Львові нерідко прибувала до Львова на роботу, отримавши вокальну освіту в інших регіонах України (найбільше в Києві, але також в Одесі та Харкові), або в Росії чи інших республіках колишнього СРСР. Таким чином, питома львівська школа збагачується впливами київської, московської, одеської та ін. Це було доволі важливим з огляду на зміну репертуару оперного театру, в якому велику частку займали російські та радянські опери, а також, відповідно, концертних програм філармонії. Найяскравішими співаками і педагогами цього покоління по праву вважаються: Павло Кармалюк, Микола Шелюжко, Остап Дарчук, Олександр Курдидик-Карпатський, Людмила Жилкіна. Наприкінці 50-х – у 70-х рр. до них долучається група молодих співаків, здебільшого випускників Львівської державної консерваторії – Олександр Врабель, Володимира Чайка, Тамара Дідик, Володимир Ігнатенко, в камерному виконавстві – Марія Байко (та тріо сестер Байко), Марія Процев'ят. Українські народні пісні займали важливе місце у їх репертуарі, проте він чітко підпорядковувався тогочасній ідеології. Історико-суспільна ситуація впливала на вибір «дозволенних» пісень, які часто доводилось співати із зміненним текстом. Відтак найпопулярніші жанри того періоду – ліричні, побутові, жартівливі. Але в межах наявних можливостей співаки демонстрували високий художній рівень. Так, в історію музичної культури вписане виконання П. Кармалюком ліричних народних пісень, які він перетворював на оперу в мініатюрі, із зав'язкою, кульмінацією, розв'язкою. Театралізації народної пісні артист досягав драматичною виразністю ведення мелодичної лінії, тембровими нюансами, експресивною грою динамічними відтінками.

Друге покоління – це співаки, які головно отримали освіту у Львівській державній консерваторії ім. М Лисенка, пік їх творчої діяльності припав на 80-ті – 90-ті роки ХХ ст. Їх інтерпретація українських народних пісень заслуговує особливої уваги, в першу чергу стає об'єктом детальнішого аналізу. На їх прикладах встановлюємо наявність особливого «народнопісенного амплуа», сумірного з амплуа цих артистів в оперному репертуарі. Так, для Володимира Ігнатенка пріоритетними були пісні літературного походження, у виконання яких він вкладав ліричну проникливість і багату палітру психологічних нюансів. «Родзинками» його концертних програм були пісні «Чорнії брови, карії очі», «Ніч яка місячна», «Дивлюсь я на небо» та ін. Ігор Кушплер надавав перевагу драматичним, темпераментним, сповненим яскравими контрастами пісням, відповідним до його провідних партій Ріголетто чи Ескамільйо («Вилітали орли», «Як ми прийшла карта»), але не менш переконливим був у жанрово-побутових, жартівливих пінях. Дзвінкий сріблястий тембр сопрано Людмили Божко (випускниці Київської консерваторії), що був ідеальним для

партії Снігуроньки, надавав особливої зворушливості інтерпретації таких пісень як «В кінці греблі шумлять верби» чи «Ой джигуне, джигуне». Виняткову активність у популяризації пісенного фольклору проявили Марія Байко та Марія Процев'ят. У кожній з них не тільки понад кількасот народних пісень в репертуарі, але й дуже значний фольклористичний доробок. Доба Незалежності характеризується зміною модусу народної пісні в сучасному глобалізованому суспільстві: репертуар значно розширюється за рахунок заборонених пісень, впроваджуються нові форми виконання фольклору, з'являється інтерес до автентичного виконання, відродження архаїчних пластів. Та в цьому процесі відбувається доволі значна виконавська спеціалізація, тому молоді оперні артисти не так активно включаються у виконання народних пісень; швидше до цього залучаються камерні співаки.

Підрозділ 3.2. *«Професійне становлення вокалістів засобами української народної пісні у Львівській консерваторії /національній музичній академії ім. М. Лисенка»* розкриває спадкоємність традицій виконання народнопісенного репертуару майбутніми оперними та камерними співаками у Львівській національній музичній академії ім. М. Лисенка. У підрозділі здійснюється аналіз народнопісенного репертуару на різних етапах професійного становлення сучасного оперного та камерного співака, простежується специфіка підбору окремих зразків пісенного фольклору в залежності від індивідуальних можливостей молодих артистів, від спрямованості на виховання того чи іншого співочого навику чи подолання вроджених і набутих недоліків звуковидобування, ведення фрази чи чистоти інтонації. Львівська вокальна школа в останні роки поповнилась численними методичними працями, репертуарними збірками, в яких одне з чільних місць займають українські народні пісні різних жанрів, тематичних спрямувань, на різні голоси чи вокальні ансамблі. Особливо важливими є збірки, що відображають регіональне розмаїття пісенного фольклору, а також багатство композиторських обробок. Знаковим виданням стала «Антологія лемківської пісні», видана Марією Байко. Ряд провідних співаків видали збірки із свого особистого пісенного репертуару – прикладом може служити «Збірка українських народних пісень із репертуару Марії Процев'ят».

Отже, в останні десятиріччя відбувається значна оптимізація використання народнопісенного репертуару у вихованні професійних співаків у Львівській національній музичній академії ім. М. Лисенка. Кращі традиції вокальної школи минулого органічно інтегруються в сучасний художньо-виконавський процес, українська народна пісня сприймається в ньому не як «об'єкт консервації», а як важливий і завжди актуальний чинник опанування вокальною технікою, формування національних естетичних цінностей.

У **Висновках** підводяться підсумки дослідження специфіки українського пісенного фольклору та його впливу на львівську вокальну школу другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

В дисертаційному дослідженні визначено якості українського пісенного фольклору (ментально близький співакові, фонетично зручний, фізіологічно природній, технічно зручний) та проаналізовано його вплив на становлення

співака, виявлена можливість розвитку вокальних навичок засобами пісенного фольклору.

Проаналізовано історичні та мистецтвознавчі розвідки з питань музичної культури галицького регіону. Злам XIX – XX століття характеризується тут інституціоналізацією музичного життя, появою численних аматорських та професійних осередків, в яких плекалась українська пісня. Пісенно-фольклорна складова була представлена в багатьох напрямках, а саме: в художньо-сценічній діяльності, виконавській інтерпретації, композиторській стилістиці та в музично-освітній сфері. Народна пісня посідала вагоме місце у творчості багатьох видатних співаків кінця XIX – першої половини XX століття, представників як Західної так і Східної України.

В дисертації вивчена творча спадщина виконавців кінця XX – поч. XXI століття, які зробили свій вагомий внесок в історію розвитку цього виду мистецтва. Визначено *основні аспекти* інтерпретації пісенного фольклору співаками та причини вибору народнопісенного репертуару. Першим аспектом є вибір жанровості народних пісень співаками що залежить від музично-виконавського стилю та архетипу виконавської особистості, адже трактування вокального твору завжди містить у собі виразний відбиток особистої психограми виконавця. Другим важливим аспектом, що мав вплив на репрезентацію української народної пісні вокалістами є історична, суспільна та політична ситуація певного періоду.

Визначено особливості виконання народної пісні професійними співаками, а саме: лірико-емоційний тонус, поетична образність (розкриття ідейно-образного змісту), специфічні прийоми виконавського інтонування.

Виділено спільні риси інтерпретації народних пісень представниками Львівської вокальної школи досліджуваного періоду:

- застосування пісні до свого власного амплуа;
- оперними співаками народна пісня трактується здебільшого як ліричний монолог або драматична сцена;
- камерними співаками народна пісня трактується більш стримано, з вишуканою диференціацією змістовних деталей.

Аналіз індивідуального художнього стилю представників Львівської вокальної школи дозволяє відзначити спільну провідну рису – вокально-сценічну драматургію творів та визначити поняття «народнопісенне амплуа» у сфері вокальної творчості, спорідненого з етнокультурною установкою, виробленою в процесі національного стилеутворення, динаміка якого залежить від культурно-антропологічних чинників та природи самих фольклорних артефактів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ковбасюк А. Значення фольклорних зразків у процесі формування співочих навичок вокалістів / Андрій Ковбасюк // Теоретичні та практичні питання культурології : [зб. наук. статей / ред.-упор. Т.В. Мартинюк].– Мелітополь: Сана, 2009. – Вип. XXVI. Ч. I. – С. 130–133/

2. Ковбасюк А. Українська народна пісня у виконавській творчості українських співаків / Андрій Ковбасюк // Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М.В. Лисенка : [зб. наук. статей / гол. ред. кол. І. Пилатюк]. – Львів : Сполом, 2010. – Вип. 24 : Вокальне мистецтво : історія та сучасність. – Серія: виконавське мистецтво. Кн. II. – С. 110–121.
3. Ковбасюк А. Фонетика мови та її вплив на спів / Андрій Ковбасюк // Вісник Львівського університету. Серія : Мистецтвознавство : [зб. наук. статей / ред. кол. І. Безгін, М. Гарбузюк та ін.]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – Вип.11. – С. 117–122.
4. Ковбасюк А. Фонетика мовлення як передумова розвитку вокального апарату співака / Андрій Ковбасюк // Українська культура : сучасне, минуле, шляхи розвитку : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : [зб. наук. праць / гол. ред. В.Г. Виткалов]. – Рівне : РДПУ, 2012. – Вип.17. – Т. 2. – С.217–220.
5. Ковбасюк А. Педагогічна діяльність співаків другої половини ХХ ст. в контексті розвитку Львівської вокальної школи / Андрій Ковбасюк // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : [зб. наук. статей / гол. ред. В.С. Курило]. – Луганськ, 2013. – № 10(260). – С. 87–93.
6. Ковбасюк А. Українська пісенно-фольклорна складова музичного життя Львова кінця ХІХ–ХХ століть / Андрій Ковбасюк // Вісник Львівського університету. Серія : Мистецтвознавство : [зб. наук. статей / гол. ред. О.В. Козаренко]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – Вип.16. – С. 53–60.
7. Ковбасюк А. Влияние фонетики украинского языка на вокальное исполнение / Андрей Ковбасюк // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики : в 2-х ч. : [сб. науч. статей / ред. кол. А.А. Слезин, А.И. Демченко и др.]. – Тамбов : Грамота, 2016. – № 4(66) Ч. 2. – С.78–81.

АНОТАЦІЯ

Ковбасюк А. М. Український пісенний фольклор у професійному формуванні вокаліста (на прикладі Львівської вокальної школи другої половини ХХ – початку ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової – Одеса, 2017.

Дисертація присвячена вивченню специфіки українського пісенного фольклору та його впливу на професійні традиції Львівської вокальної школи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Визначено якості українського пісенного фольклору (ментально близький співакові, фонетично зручний, фізіологічно природній, технічно зручний) та проаналізовано його вплив на становлення співака, а саме, можливість розвитку вокальних навичок засобами пісенного фольклору. Визначено пісенно-фольклорну складову музичної

культури Галичини, яка представлена у наступних напрямках: в художньо-сценічній діяльності, виконавській інтерпретації, композиторській стилістиці та в музично-освітній сфері. Визначено фольклорну спадкоємність представників Львівської вокальної школи кінця ХХ – поч. ХХІ століття, які зробили свій вагомий внесок в історію розвитку вокального мистецтва. Вперше в науковому дослідженні виділено спільні риси інтерпретації народнопісенного фольклору представниками Львівської вокальної школи досліджуваного періоду, а саме: застосування пісні до свого власного амплуа (вибір певного жанрового кола); оперними співаками народна пісня трактується як ліричний монолог або драматична сцена; камерними співаками трактується глибокий художній підтекст пісні. Робиться висновок про те, що використання народнопісенного матеріалу в навчальному процесі сприятиме розвитку вокальних навичок (дикції, артикуляції, техніки дихання, інтонації, звуковеденню).

Ключові слова: український пісенний фольклор, вокальна школа, ментальність, інтерпретація, формування вокаліста.

АННОТАЦІЯ

Ковбасюк А. М. Украинский песенный фольклор в профессиональном формировании вокалиста (на примере Львовской вокальной школы второй половины ХХ – начала ХХІ века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. – Одесская национальная музыкальная академия имени А.В. Неждановой. – Одесса, 2017.

Диссертация посвящена изучению специфики украинского песенного фольклора и его влияния на профессиональные традиции Львовской вокальной школы второй половины ХХ в. – начала ХХІ века. Определены качества украинского песенного фольклора (ментально близкий певцу, фонетически удобный, физиологически естественный, технически удобный) и проанализировано его влияние на становление певца, а именно возможность развития вокальных навыков средствами песенного фольклора. Определена песенно-фольклорная составляющая музыкальной культуры Галичины, которая представлена в следующих направлениях: в художественно-сценической деятельности, исполнительской интерпретации, композиторской стилистике и в музыкально-образовательной сфере. Определена фольклорная преемственность представителей Львовской вокальной школы конца ХХ – нач. ХХІ века, которые внесли свой весомый вклад в историю развития вокального искусства. Впервые в научном исследовании выделены общие черты интерпретации народнопесенного фольклора представителями Львовской вокальной школы исследуемого периода, а именно: применение песни к своему собственному амплуа (выбор определенного жанрового спектра) оперными певцами народная песня трактуется как лирический монолог или драматическая сцена; камерными певцами трактуется глубокий художественный подтекст песни. Делается вывод о том, что использование народнопесенного материала в учебном процессе будет способствовать развитию вокальных навыков (дикции, артикуляции, техники дыхания, интонации, звуковедения).

Ключевые слова: украинский песенный фольклор, вокальная школа, ментальность, интерпретация, формирование вокалиста.

ANNOTATION

A. M. Kovbasyuk Ukrainian folk songs in professional vocalist formation (using an example of Lviv vocal school of the late 20th century and the early 21st century) - Manuscript.

The thesis for a Candidate's degree in Art History, specialty 17.00.03 – Music Art. – A.V. Nezhdanova Odessa National Academy of Music – Odessa, 2017.

The thesis deals with the specifics of Ukrainian folk songs and their impact on professional traditions in Lviv vocal school of the late 20th century and the early 21st century. Characteristics of Ukrainian folk songs such as being mentally close to the singer, phonetically convenient, physiologically natural and technically easy are defined, and their influence on the formation of the singer enabling him to develop vocal skills by means of folk songs is analysed. The folk song component of Galician music culture presented in the following areas: artistic and stage activity, performer's interpretation, composer's stylistics and musical and educational spheres is studied. The folklore succession of representatives of Lviv vocal school of the late 20th century and the early 21st century who made a substantial contribution to the history of vocal art development is defined. For the first time in the scientific study common features of interpretations of folk songs by the representatives of Lviv vocal school of the period in question are highlighted, namely the song being selected according to the role of the singer (the choice of a particular genre variety); the folk song being interpreted by opera singers as a lyrical monologue or a dramatic scene; deep artistic implication of the song being interpreted by chamber singers. It is concluded that the use of folk song material in the classroom will promote development of vocal skills such as diction, articulation, breathing technique, intonation and sound control.

Key words: Ukrainian folk songs, vocal school, mentality, interpretation, a vocalist formation.